

TEOS ARAŞTIRMALARI, 1993

*Numan TUNA**

110 hektar gibi geniş bir alan üzerine yayılan Teos tarihi İonia Bölgesi'nin en önemli kentlerinden biriydi. Burada 1980 yılından beri sürdürülen, ODTÜ TEK-DAM tarafından da 1988 yılından beri desteklenen araştırmalara, Araştırma Başkanı Dr. D. Mustafa Uz'un vefatı ile ara verilmiş idi. Araştırmalar 1993 sezonundan itibaren, merhum Dr. D. Mustafa Uz'un öngördüğü doğrultuda, geniş kapsamlı bir program ile Dr. Numan Tuna'nın başkanlığında, ODTÜ TEK-DAM desteğinde tekrar başlatılmıştır¹.

Çalışmalar iki grupta yürütülmüştür. Birinci grup işler antik sit alanında topografik yapı ve arkeolojik dolguların tanımlanmasına yönelik ayrıntılı yüzey araştırmalarından oluşmaktadır. Bunun için sit alanında topografik yapı özelliklerini, her türlü antik yapı ve terasları gösteren 1/1000 ölçekli halihazır harita için takometrik ölçüm çalışmaları yapılmıştır. Antik liman ve agora çevresinden kuzeye doğru akropolü kapsayan önemli bir bölümün takometrik ölçüm çalışmaları bitirilmiştir. Gelecek yılda kentin geri kalan bölümü için ölçüm yapılması planlanmıştır.

Antik kent kültür dolgularının yapısı ve kentsel fonksiyonların tanımına yönelik olarak ayrıntılı yüzey araştırmaları parsel ölçeğinde gerçekleştirilmiştir (Çizim: 1). Bu çalışma için geliştirdiğimiz parsel bilgi fişi sadece antik savunma duvarları kapsamında kalan Teos sit alanında

* Doç. Dr. Numan TUNA, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehircilik Bölümü - ANKARA

(1) Araştırma 6 Eylül - 26 Eylül 1993 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Çalışmalara Mimar Zeynep Durmuş, İstemi Baykal ve Mine Hamamcıoğlu ile arkeometri öğrencisi Hilmi Balcı katılmıştır. Antik kent kalmaları röleve ölçümü için gerekli temizlik çalışmalarında ortalama 10 işçi çalışmıştır. Topografik plan çalışmalarını Harita Mühendisi Hayati Balkan yönetmiştir. Ayrıca, araştırma projesine Jeofizik çalışmaları için Dr. Mahmut Drahor, epigrafik malzemenin incelenmesinde Köln Üniversitesi'nden Prof. Dr. Sencer Şahin ka-

homojen alt bölge olarak tanımlanabilen her alan/parsel için doldurulmuştur.

Bu çalışma sonucu arkeolojik potansiyel alanların tanımlanmasında önemli bir etmen olan çalışma mevsimindeki mevcut arazi/tarımsal kullanım ve sit alanındaki tahribatın düzeyi belirlendi: Buna göre, kent savunma duvarları özellikle doğu kesimde 1985 yılında kadastral yol olarak gösterilerek yol genişletilmesi sonucu önemli tahribata uğradığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, sit alanındaki mevcut tarımsal amaçlı teras duvarlarının yeniden düzenlenmesi, narenciye ve meyve ağacı dikimi gibi yeni girişimler arkeolojik dolguları olumsuz etkilemiş görülmektedir. Sit alanının çalışılan bölümünde henüz çok sayıda kaçak inşaat görülmektedir.

Sit alanının tepelik ve eğimli bölümünde yer yapısı kretase - fliş yapıdadır². Batı savunma duvarlarının geçtiği kesimdeki kuzey-güney doğrultulu fay hattı bir bakıma daha batıda Teos Yarımadası'ndaki neojen kalker yapıyı sınırlar³. Akropol tepesi taç kısmı, Külahlıkır Tepesi üzeri, batı savunma duvarlarının güneybatı kesimi ve doğuya yöneldiği bölümdeki sırtlarda anakaya yüzeye çok yakındır. Burada, genellikle antik iskan izleri çok siliktir.

Bu çalışmalarda, arkeolojik dolguların göstergesi olarak yüzey malzemesinin dağılım özellikleri modern kullanışların etkileri ve yer yapısı verileri bütününde tanımlanmaya çalışılmış, sit alanında alt bölgeler itibarıyla arkeolojik yüzey buluntu yoğunluk dağılımları elde edilmiştir. Tiyatronun 150 m batısında ve kuzeyde daha sınırlı bir alanda olmak üzere seramik atölye döküntülerinin yüzey malzemesi bollukla görülmektedir. İlk belirlemelere göre, akropolün agoraya doğru olan güney kesimi ile Dionysos Tapınağı güneydoğusu arasında kalan bölüm en eski dönemlerden beri antik kentin sürekli iskan gördüğü alan olarak çok fazla modern kullanışlarla tahrip olmamış kalın arkeolojik dolgulara sahip olmalıdır. Nitekim, 1962 - 65 yıllarında Boysal - Ögün yönetimindeki Teos kazılarında bu beklentiyi doğrulayan bulgular ele geçmiştir idi⁴.

-
- (2) E. Chaput ve İ. H. Akyol, *Researches sur la Structure de la Région de Smyrne*, Coğ. Enst. Yay. No. 11 (İstanbul: 1930); B. Mater, *Urta Yarımadasında Arazinin Sınıflandırılması ve Kullanışı Arasındaki İlişkiler*, doçentlik tezi (İstanbul: 1977), s.30
 - (3) A. Ardel, "Çeşme Yarımadasında Coğrafi Müşahadeler", İst. Üniv. Coğr. Enst. Der. N.12. (İstanbul: 1961), s.70; B. Mater, *a.g.e.*, s.36.
 - (4) B. Ögün "Teos Kazıları, 1963", *TAD XIII-I* (1964), s.116 - 117.

Bu öngörünün desteklenmesine yönelik olarak Dr. M. Drahor tarafından sınırlı sayıda jeofizik profil çalışması yapıldı. Akropolün güneydoğudan odeonun batısına uzanan 466 m uzunluğunda alınan öz direnç profil sonuçlarına göre, tarım terası sınırları üzerinde yüksek öz direnç değerleri gözlenmiştir; bu sonuç, tarım terasları ile ilişkili antik yerleşim teraslarının olabileceğini göstermektedir. Ayrıca, bazı teraslı alanların iç kısımlarında da yüksek öz direnç değerlerin elde edilmesi, bu kesimlerde kültür katlarının oldukça kalın tarım toprakları altında olabileceğini düşündürmektedir.

İkinci gruptaki işler yapılarla yönelik tanımlama ve ayrıntılı rölyeve çalışmalarından oluşmakta idi. Bunun için önemli antik kalıntılar (tiyatro, akropoldeki arkaik tapınak, altar, bazı teraslar, agoradaki tapınak, bouleterion, Dionysos Tapınağı ve bazı kesimlerde savunma duvarları) bitki örtüsünden temizlendi. Bu çalışmalar içinde en önemli faaliyet olarak, akropoldeki Arkaik Çağ kalıntılarına ait izler, özellikle altların ayrıntılı rölyeve ölçümleri -Dr. Uz'un burada yapmış olduğu çalışmalar bir bakıma geliştirilerek- kontrol edilmiştir.

Kocakır Tepesi olarak isimlendirilen akropol üzerinde Teos'un bilinen en eski anıtsal yapı kalıntıları bulunmaktadır. 1925 yılı Fransız kazıları sırasında bu alanda çalışılmış, görünen yapı kalıntılarının krokisi çizilmiştir⁵. Dr. M. Uz tarafından da ilgi alanlarından biri olan tapınak ve altların rölyeve çalışmaları 1989 yılından beri sürdürülmekte idi. Akropolün taç kısmı ve doğu eteğindeki Arkaik teras duvarları ve Arkaik yapı izlerinde eski araştırmacıların belgelediği durumdan günümüze, diğer kalıntılarda görülen aksine, fazla bir değişiklik bulunmamaktadır.

Akropolün taç kısmı teras halinde düzenlenmiştir; tepenin kayalık dik kenarı ile uyumlu çevre duvarı ile belirlenmiş oval biçimli bu alan yaklaşık 125 m genişliğindedir. Duvar kalınlığı kuzey kenarda ortalama 1.40 m, batıda 1.82 m dir. Yapı taşı olarak iri gözenekli, sert yerel kalker kullanılmıştır. Çevre duvarları ocak kesimli olarak bırakılan, arkalı önlü çift orthostat tarzında dikilen, arası toprak/kırma taş doldurulan bir yapı tekniği gösterir. Düzensiz çokgen, iri dörtgen örgülüdür. Bu duvarlar İonia'daki bilinen en eski duvar yapım tekniğindeki örneklerden biridir.

Bu duvar sistemi yer yer çift sıra halinde rampalar ve yollar ile akropolün taç kısmında bir temenos alanı oluşturmaktadır. Kuzey ve batıda

(5) Y.Béqignon ve A.Laumonier, "Fouilles de Téos, 1924", *BCH* 49 (1925), s.284 vd. Rölyeve eskizleri ise Atina Fransız Arkeoloji Okulu arşivlerinde korunmaktadır.

bir bölüm olmak üzere çevre duvarı iyi izlenmekte, güneye doğru eğimle beraber izlenmesi güçleşmektedir; daha sonra yapılan ekler ve modern tarla duvarı düzenlemelerinden ayırmak zorlaşır. Bu duvarlar A.Akarca tarafından İ.Ö. VI. yüzyıla tarihlenmektedir⁶.

Terasın ortasına doğru bir kayalık bulunmaktadır. Akropolün bu sivri ucuna dayanmış doğu-batı ekseninde ince uzun yapı kalıntısı kabaca 37 x7.5 m boyutlarındadır (Resim: 1). Hekatompedos ölçülerinde bir tapınağa ait bu yapı doğu girişlidir, yer yer anakayaya oyulmuş yer yer de kabaca yonulmuş uzun dikdörtgen taşlardan yapılmış bir alt yapıya sahiptir. Anadolu'da bilinen tek örnek olan bu anıtsal yapının plan tarzı İ. Ö. 7 yüzyıl Sisam adası tapınağını andırmaktadır. Dr. M. Uz tarafından başlatılan akropol röleve çalışmalarının bu yapıya ilişkin bölümünü 93 sezonunda bitirme fırsatı bulamadık. Fransız araştırmacılar ve Dr. D. M. Uz tarafından yüzeyde saptanan mimari parçalara göre, Teos Yarımadası Killik Burnu mevkiindeki ocaklardan gelen ince grenli kireç taşı malzemenin bu yapıya üst yapı inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Tapınağın girişinden 15 m daha doğuda Arkaik Çağ'a ait sunak yapı kalıntısı yer alır (Resim: 2). Daha önce Fransızlar tarafından eskizi yapılan sunak yapısının Dr. Uz tarafından hazırlanan rölevenin kontrolü büyük ölçüde 93 sezonunda bitirilmiştir. Kuzey-güney ekseninde olan sunak tapınağın doğu-batı eksenini ortalamaktadır. Yapı 19.40 x 14.62 boyutlarındadır. Kaba yontulmuş yerel kalker bloklardan euthynteria döşemesi yer yer anakayaya oturmakta; hemen doğu kenar boyunca dikdörtgen örgülü taş blok sırası daha geç bir döneme ait olmalıdır. Akropolü doğuda daha alt kotta çeviren ikinci teras duvarı farklı dönemlerin tamir izlerini göstermektedir.

Temenos alanı girişi sunağın güneyinden olmalıdır. Fransız araştırmacılar tarafından mimari üst yapı elemanı olarak burada bulunan Arkaik arslan başı temenos girişi için bir ipucu olmuştur⁷. 1993 yılında Arkaik altarın girişi olduğu düşünülen bölümün röleve kontrol çalışmaları bitirilememiştir.

Akropoldeki eski duvar sistemi eğim doğrultusunda 100 m batı yönünde bir noktada Hellenistik savunma duvarlarına bağlanmaktadır. Ak-

(6) A.Akarca, *Şehir ve Savunması*, T.T.K. (Ankara: 1972),s.196

(7) Y. Béquignon ve A. Laumonier. *y.a.m.*,s. 285 - 6.

ropolün 150 m kuzeydoğusunda çokgen kenarlı örülmüş teras duvarı köşesi en eski savunma duvar sistemine ait olmalıdır. Akropol tepesindeki Arkaik Çağ teras duvarları kuzeydeki daha geç çağın savunma duvarı sistemine bağlantısı açık değildir. Aslında, akropolün kuzeyinde savunma duvarı izleri belirsizdir. Buna neden olarak, bu kesimin Sığacık yerleşmesine yakınlığın getirdiği kolaylıkla yapı taşı ocağı olarak kullanılmış olması gösterilebilir.

1925 te Fransız araştırmacılar Teos kent kalıntıları ve savunma duvarlarının genel yerleşimini çalışmış ve krokisini çizmişlerdir⁸. Ancak bu planın yer yer yanlış ve çok eksik olduğu daha sonraki yıllarda birçok araştırmacı tarafından anlaşılmıştır. 1993 sezonunda yaptığımız takometrik ölçümler ve detay çalışmalarının ön değerlendirilmesinde bu planın birçok yerde gerçeği yansıtmadığını gördük.

Teos kenti savunma duvarları ilk belirlemelere göre, 6 km den fazla uzunlukta olduğu gözükmektedir. Kentin ilk kurulduğu alan olan Kocakır Tepesi (akropol) ve güney yamaçlarından güneye doğru gelişen kent için limanı da içine alacak şekilde savunma duvarlarının genelde kuzey-güney ekseninde uzatıldığı görülür. Bu eğilime aykırı olarak Külahlıkır Tepesi'nde görülen Hellenistik öncesi savunma duvarları dar bir koridorla kuzeye doğru uzanır. Sığacık limanı Antik Çağ'da güneye daha içerlek bir koy olması nedeniyle, Teos Yarımadası'nın anakara ile ilişkisini kesecek şekilde bunu koruyan Külahlıkır Tepesi'nin savunma sistemi içine alınması İ.Ö.411'de Atinalıların girişi ile ilişkili olmalıdır⁹.

Savunma duvarlarının belirlediği alan itibarıyla antik Teos yerleşim alanı agora ve Dionysos Tapınağı doğu-batı ekseninde genişleyen ancak kuzey-güney ekseninde bir makroforma sahip gözükmektedir (Çizim: 1). Kuzeyde savunma duvarı izleri belirsiz ise de, arkeolojik yüzey malzemesi ve dolgulardan bu kesimdeki antik yerleşim alanının olası sınırını belirleyebildik.

Savunma duvarları toprak üstünde görünen veya korunabilen bölümü ile özellikle batı ve güneybatı kesimlerde rahatça izlenebilmektedir (Resim: 3). Tarihsel ve epigrafik verilere göre, İ.Ö. erken III. yüzyıla ait olmalıdır¹⁰. Yüzeyde görülebilen savunma duvarı izleri genelde dik-dörtgen örgülü, delikli yerel kalker taşından yapılmadır. Ancak, doğu ke-

(8) Y.a.g.m., s.283, vd., levha 7.

(9) Thukydides XIII. 16;20

simde görüldüğü gibi, çokgen örgülü daha eski döneme ait bölümlerinde tekrar kullanılmış olduğu görülmektedir.

Dionysos Tapınağı temenos alanı batısında, 1925'te yapılan bir sondajda duvarın korunabilmiş yüksekliği 3.30 m saptanmıştır¹¹. Burada genişlik 4 m ölçülmüştür. Kentin batı duvarlarında birkaç yerde yaptığımız ölçümlerde aynı kalınlık saptanmıştır. Bu genişlik seyirdim platformunu da kapsıyor olmalıdır. Güneyde limana inen eğimli kesimlerde ve liman yakınlarında duvar kalınlıkları ise 2.90 m saptanmıştır. Duvarlar kare planlı kuleler ve yer yer bindirmeli tarzda yapılmıştır. Savunma duvarlarına ait en iyi görünen örnekler güneybatı, güney kesiminde görülmektedir. Doğudaki savunma duvarları genişletilen yolun altında kalmıştır. Bu kesimde duvarlar çok silik in-situ izler halinde, çoğu kez yol kenarına atılmış kesme taş bloklar halinde görülmüştür.

Oldukça iyi korunmuş Teos antik limanı da 1993 yılı çalışmalarında ele alınmıştır¹². Güney savunma duvarlarının doğu uzantısı doğu-batı ekseninden kayma yaparak, dalgakıran olarak devam etmektedir. Burada en sık esen kuzey-kuzeybatı rüzgarlarına karşı doğal olarak korunmuş, ancak şiddetli esen lodosa karşı da dalgakıran ile güvenilir bir liman oluşturulmuştur. Kuzey-güney eksenindeki rıhtım çizgisi ile kent savunma duvarları arasında yaklaşık 70 m genişliğinde platform yüklenme-boşaltma faaliyetleri için planlanmış olmalıdır.

Dalgakıran yaklaşık 200 m uzunluğundadır. Dalgakıranın açık denize bakan bölümü kıyı sürüntü hareketleri sonucu kum ile kaplıdır. Küçük bir akarsu ve kıyı sürüntü hareketleri ile limanın içi de dolmuştur; ancak küçük balıkçı kayıkları limanın giriş bölümünde henüz barınır durumdadır. Dalgakırana koşut uzanan rıhtımın 87 m lik bölümü korunmuş, doğu ucu ise dağılmış ve kısmen su altındadır.

Rıhtım üzerinde gemi bağlama taşları oldukça iyi korunmuştur. (Resim:4). Gemi bağlama taşları rıhtım duvar örgüsünü oluşturan dik-

(10) A.Akarca duvarların yapımını İ.Ö.III.yüzyıla tarihlemektedir. (A.Akarca, *Şehir ve Savunması*, T.T.K.(Ankara:1972), s.125). F.E.Winter ise duvarlara ilişkin yazıtların tarihlendirilmelerine dayanarak İ.Ö.200 leri önermektedir. (F.E.Winter, *Greek Fortifications* (Toronto:1972),s.236). Ancak, savunma duvarlarının yapımı ve kentin yeniden düzenlenmesi İ.Ö.304-300 yılı depreminden sonra Antigonos'un Teos ile Lebedos'u birleştirme programı ile başlamış olmalıdır. (C.B.Welles, *Royal Correspondance in the Hellenistic Period*, Yale Univ.Press: 1934),s. 15-34; S. Şahin, *Epiq.Anatolica* V,1985,s.13-18).

(11) Béquignon ve Lamonier, *a.g.m.*, s.286

(12) Teos limanı üzerine değerlendirme ve antik rıhtım rölövesi için bk: D. J. Blackman, "Evidence of sea level change in ancient harbours and coastal installations," *Marine Archaeology*, ed. D. J. Blackman, Butterworths (London: 1973), s.115 vd., Fig. 1.

dörtgen blok sırasına dikine bağlantılıdır; rıhtımı oluşturan blokların hizasından ortalama 50 cm ileri çıkmaktadır. Bağlama taşları 3.8 m aralıkla yerleştirilmiştir. Rıhtımın güneybatı uzantısı 8 m lik bir dirsekle ve açı değiştirerek devam etmektedir. Burası daha küçük teknelere ayrılmış bir rıhtım olmalıdır: Burada gemi bağlama taşları daha sık yerleştirilmiş (3.05 m) ve palamar delikleri daha küçüktür. Gemi bağlama taşlarının bulunduğu taş sırası üstünde bir sıra daha olmalıdır. Bunu kanıtlayan izler bulunmaktadır.

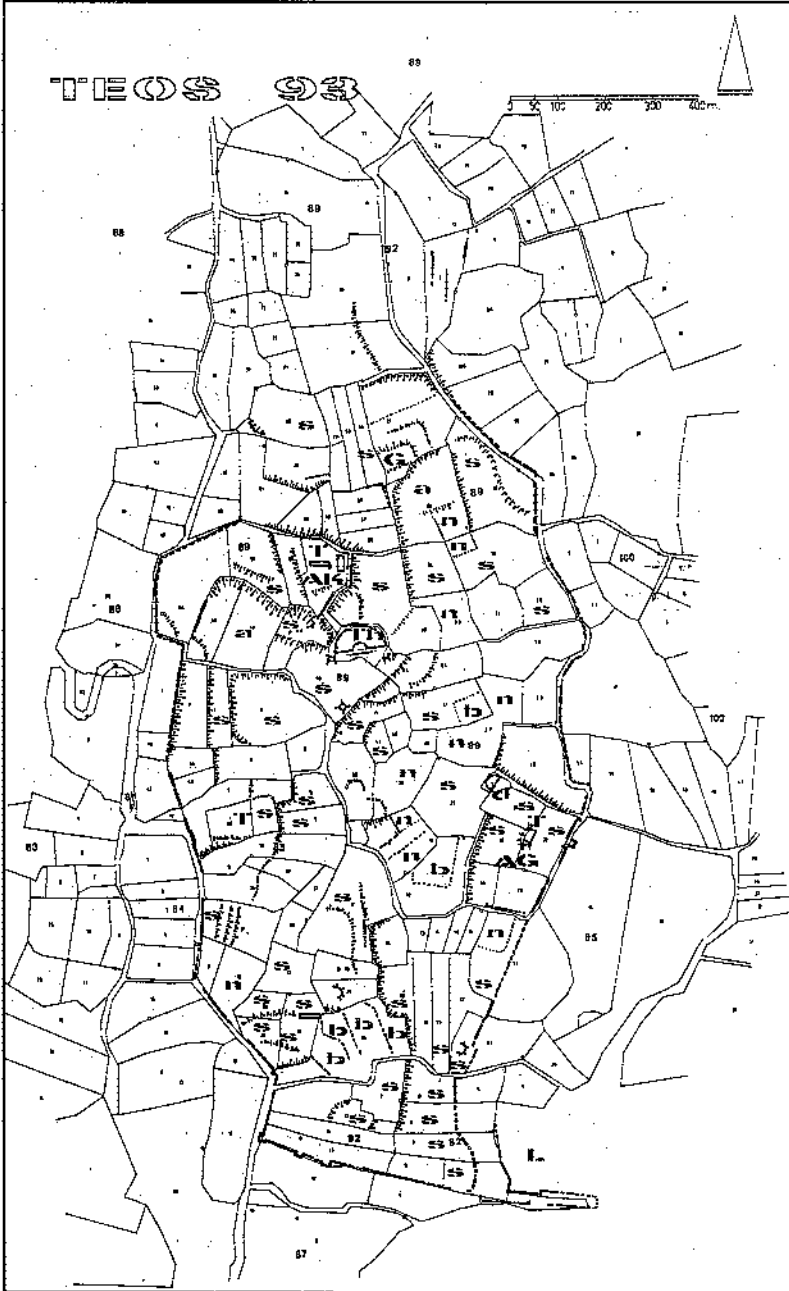
Günümüzde rıhtımın gemi bağlama taşları su seviyesine batır duruma gelmiştir. Schäfer ve Schläger'e göre¹³ buradaki deniz seviyesinde yaklaşık 1.5-1.7 m yükselme olmuştur. Rıhtımın yapıldığı 1.Ö.III. yüzyıldan günümüze yerel tektonik hareketlerin özel durumu dışında Batı Anadolu kıyılarında deniz seviyesi değişimi olmadığı, ancak Arkaik ve Klasik çağlara göre genelde denizin yükseldiği kabul edilmektedir. 1962-1965 Boysal-Öğün kazılarında agorada yapılan A açmasında 1.5 m derinde bulunan taban suyu altında Hellenistik ve öncesine ait yapı katlarının durumu bu saptamayı doğrular niteliktedir¹⁴.

1993 sezonunda iki Hellenistik mezar yazıtı ile beraber önemli tarihi bir yazıt Prof.Dr.Sencer Şahin tarafından çalışılmıştır. Seferihisar'da bir bağ evinde bulunan önemli tarihi yazıt Hellenistik Çağ'a ait 102 satırlık bir meclis kararını bildirmektedir. Yazıt, İ.Ö.III.yüzyıl başlarında Teos kentini basan deniz korsanlarının talep ettikleri haraç miktarının nasıl ödeneceği üzerine Teos meclis kararını ve ödenti listesinin bir bölümünü de içermektedir.

Önümüzdeki çalışma döneminde antik yerleşim içinde arkeolojik doğruları belirlemeye yönelik yüzey araştırmalarına jeofizik yöntemlerin desteğinde devam etmek, önemli antik yapıların belgelemesini sürdürmek, çevrede özellikle nekropolis bölgelerinde yüzey araştırmalarını başlatmayı planlamış bulunmaktayız.

(13) J. Schäfer ve H. Schläger, "Zur seeseite von Kyme in der Acolis, "Archäo. Anzeiger, 1962, I, s.40 vd.

(14) Y. Boysal ve B. Öğün, "1962 Senesi Teos Kazıları Hakkında Kısa Rapor",TAD XII - 2 (1963), s. 5.

Çizim

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4